

Bewustzijn voorbij de grenzen

bijna-doodervaringen in perspectief, deel I

– Peter J. Smit

Eindeloos Bewustzijn is de titel van het boek van Pim van Lommel over bijna-doodervaringen (BDE). De Vrije Universiteit te Amsterdam wijdde er op 28 februari 2009 een conferentie aan. Daar sprak Van Lommel zelf. Hij is door het onderzoek naar BDE geïnteresseerd geraakt in de verhouding tussen bewustzijn en materie en de rol die de hersenen daar wel of niet in spelen. Zijn inzichten raken nauw aan theosofische leringen omtrent bewustzijn en dood. De Oude Wijsheid blijkt altijd weer een nieuwe vorm te kunnen vinden.

Onderzoek van Van Lommel: bijna-doodervaringen

De nog jonge cardioloog Van Lommel maakte in 1969 mee dat een patiënt een hartstilstand kreeg. Na hartmassage, beademing en defibrillatie van het hart (een stroomstoot op de borst) herstelde het hartritme zich. De patiënt was gereanimeerd, maar teleurgesteld! Hij vertelde over een tunnel, kleuren, over een licht en andere zaken. Hij was er emotioneel over. Hij had iets meegemaakt wat we tegenwoordig een bijna-doodervaring noemen. Van Lommel was het incident nooit vergeten maar had er niets mee gedaan, totdat hij in 1986 het boek *Terugkeer uit de dood* van George Ritchie las waarin Ritchie zijn eigen BDE beschreef. Een student van Ritchie was Raymond Moody. Van Moody verscheen al in 1975 het boek *Leven na dit leven*. Moody heeft voor het eerst de term 'Near Death Experience' gebruikt, die in het

Peter Smit is sinds oktober 2005 lid van de Theosofische Vereniging in Nederland. Hij studeerde filosofie en pedagogiek in Groningen en Amsterdam.

Nederlands is vertaald als ‘bijna-dood-ervaring’, afgekort BDE.

Als wetenschappelijk materialistisch geschoold arts vroeg Van Lommel zich af hoe het mogelijk was dat iemand tijdens een hartstilstand nog bewustzijn kon ervaren. In zijn woorden:

“Patiënten zijn tijdens een hartstilstand namelijk klinisch dood. Dat wil zeggen dat zij bewusteloos zijn ten gevolge van onvoldoende bloedvoorziening van de hersenen, door het wegvallen van een adequate bloedstroom en/of ademhaling, zoals veroorzaakt wordt door een hartstilstand bij patiënten met een hartinfarct.” Als in een dergelijke situatie niet wordt gereanimeerd kunnen hersencellen tussen 5-10 minuten onherstelbare schade oplopen.

Van Lommel ging daarom in 1986 op zijn polikliniek systematisch alle patiënten die in het verleden waren gereanimeerd vragen of zij zich iets herinnerden vanuit de periode van hun hartstilstand. Hij dacht dat niet zo zou zijn: volgens de moderne medische inzichten is het niet mogelijk bewustzijn te ervaren als je hart stilstaat. Maar tot zijn verbazing hoorde hij in twee jaar tijd twaalf verhalen van mensen die een BDE hadden gehad. Zij beschreven een zeer heldere toestand van bewustzijn, soms met uitredingservaringen. Daarop besloot Van Lommel om nog veel systematischer onderzoek naar dit fenomeen te gaan doen. Hij zette met een paar collega-artsen een wetenschappelijk volstrekt methodisch deugdelijk onderzoek naar dit fenomeen op. De resultaten van die studie verschenen in 2001 in het zeer gerenommeerde medische blad ‘The Lancet’¹.

Van Lommel heeft in medische kringen zowel lof als verguizing meegeemaakt voor zijn onderzoek en classi-

ficatie van BDE’s. Van Lommel is gaan nadenken over dood, hersendood, bewustzijn, onbewustzijn, de verhouding tussen bewustzijn en hersenen en de rol die BDE’s speelt in het leven van degenen die een dergelijke ervaring hebben meegemaakt. Het ging hem om de duiding van de BDE’s. Dat resulteerde in zijn boek *Eindeloos bewustzijn*². Dit boek beleeft inmiddels al vele herdrukken en zal in diverse talen worden vertaald.

De Vrije Universiteit te Amsterdam organiseerde hierover, in samenwerking met de Antroposofische Vereniging in Nederland, de Soefibeweging, de Elisabeth Kübler-Ross Stichting en de Stichting Merkawah (een stichting die het fenomeen BDE als bestaansrecht en voornaamste studieobject heeft), op 28 februari 2009 een conferentie te Amsterdam: ‘Bewustzijn voorbij de grenzen’. Daar spraken niet alleen van Lommel, maar ook interviewde Ria Bremer twee aan het VU Medisch Centrum verbonden artsen. In de middag waren er vele workshops. Priester Bastiaan Baan van de Christengemeenschap besloot de dag met een voordracht over “belevissen met bestervenissen”.

Authentieke ervaringen

Materialistische wetenschappers denken vaak dat BDE’s voortkomen uit verwarde hersenprocessen. Van Lommel heeft dat echter in zijn gepubliceerde onderzoek kunnen uitsluiten. Daardoor is aannemelijk geworden dat het gaat om authentieke ervaringen die niet zijn te herleiden tot fantasieën, psychoses of zuurstoftekorten in de hersenen. Daarbij komt dat een BDE degenen die dit overkomt meestal blijvend verandert, als een soort van ‘inwijding’ tegen wil en dank. Van

Lommel interviewde de door hem onderzochte patiënten na twee jaar en na acht jaar: hun leven was daadwerkelijk in vele opzichten veranderd.

In zijn ochtendlezing legde Van Lommel het nog eens haarfijn en duidelijk uit in een voordracht die de contouren van zijn boek nauw volgde.

Hij begon te spreken over de definitie van klinisch dood: bewusteloosheid in de hersenen ten gevolge van onvoldoende bloedvoorziening. Van degenen die dit in zijn onderzoek overkwam had 82% geen herinneringen aan die periode; 6% van de patiënten had ‘enige’ herinnering, een lichte BDE; 18% had een matig diepe BDE meegemaakt; 7% had een diepe BDE meegemaakt en 6% een zeer diepe BDE. In zijn voordracht gaf Van Lommel de criteria om de diepte van de ervaring weer te geven. Ik verwijs hier naar zijn boek voor die criteria en ook naar de elementen die zo’n BDE kenmerken. 50% van degenen die een BDE had meegemaakt had ook daadwerkelijk het besef gestorven te zijn. Ook kinderen kunnen BDE’s meemaken en daar zeer coherent en levendig over vertellen, ondervond Van Lommel.

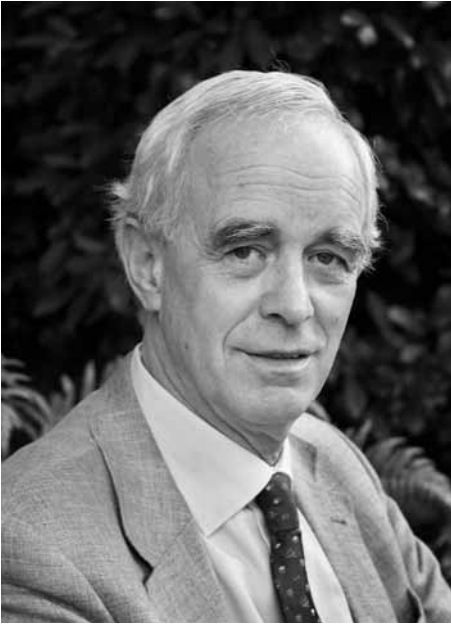
Dood: een andere vorm van leven

Van Lommel is tot de slotsom gekomen dat dood niet ‘dood’ bleek te zijn, maar een andere vorm van ‘leven’. Ondanks de overigens meestal positieve inhoud van een BDE (het is een over het algemeen verheffende, spirituele ervaring voor degenen die het hebben meegemaakt) komt een enkele keer ook een angstwekkende, duistere ervaring voor. Belangrijker is echter dat een BDE iemand toch blijkt te kunnen traumatiseren. Mensen komen na hun BDE, als zij weer tot leven komen,

vaak in een crisis terecht. Zij worden dikwijls niet begrepen. Familieleden (en zeker medisch personeel) denken dat hun ervaringen geen werkelijkheidsgehalte hebben. Maar degenen die een BDE hebben meegemaakt geven aan dat niets in het leven daarvoor zo werkelijk, authentiek en reëel voelde. Daardoor duurt het soms jaren voordat iemand zijn of haar BDE kan accepteren en kan integreren in het verdere leven. Uiteraard liet Van Lommel in zijn voordracht ook de theorieën en mogelijke verklaringen de revue passeren: BDE’s zouden voortkomen uit doodsangst, uit een fysiologisch zuurstofkort of worden veroorzaakt door de medicijnen, uit een fysiologisch zuurstofkort. Al deze factoren heeft hij echter kunnen uitsluiten. De zogenaamde continuïteitshypothese kon hij echter niet uitsluiten: de hypothese dat het bewustzijn daadwerkelijk onafhankelijk van het lichaam kan functioneren en dus *niet* hersengebonden is.

Betekenis van BDE

Van Lommel wijst erop dat BDE’s wetenschappelijk van belang zijn, ook de mogelijke implicaties die deze ervaringen met zich meebrengen, en dan met name de hypothese van het tot nu toe veronderstelde maar nooit bewezen concept dat bewustzijn en herinnering het product zijn van en gelokaliseerd zouden zijn in de hersenen. Dat concept wordt door de BDE gefalsificeerd: mensen hebben uittredingservaringen, zij horen soms wat in de operatiekamers gezegd wordt en wat het medische personeel heeft gedaan. Dit terwijl zij officieel enige tijd even dood zijn en logischerwijze geen bewustzijn zouden kunnen hebben van wat er om hen heen is gebeurd. Deze uittredings-

Pim van Lommel (foto: Bernice Siewe)

ervaringen werden door Van Lommel benadrukt, net als de levensschouw, een terugblik op het gevoerde leven dat als een lange film van achteren naar voren aan iemand voorbij trekt. Van Lommel heeft hieruit het begrip 'non-lokaliteit' van het bewustzijn afgeleid. Blijkbaar is het bewustzijn niet aan tijd en plaats gebonden, anders zouden in die korte periode van bijna-dood niet het gehele eerdere leven tot in vele details kunnen worden beschreven. Bovendien beschrijven mensen met een BDE dat zij zich tijdens de BDE zeer verbonden voelen met iedereen en de wereld. Zij 'ontmoeten' tijdens hun BDE vaak ook gestorven geliefden. Er is ook bijna altijd sprake van een bewuste terugkeer in het lichaam terwijl men soms eigenlijk helemaal niet wil terugkomen. Voor bijna iedereen met een BDE is het lastig om de draad van het leven weer op te pakken.

Doordat die ervaringen optreden tijdens uitval van alle hersenactiviteit (zoals met alle mogelijke methodes is gemeten) valt op een gegeven moment ook de hersenstam uit. In de hersenstam wordt de ademhaling gereguleerd. Daarnaast is er totale uitval van de bloedstroom naar de hersenen en is er geen elektrische activiteit meer in de hersenen meetbaar. Toch kan er dan blijkbaar sprake zijn van bewustzijn. De implicaties hiervan zijn dat bewustzijn niet aan hersenen is gebonden. Van Lommel spreekt over de non-lokaliteit van bewustzijn. Met deze term komt hij in de buurt van Rupert Sheldrake die ook van mening is dat bewustzijn zich buiten de grenzen van de stof, van het lichaam uitbreidt. Bewustzijn voorbij de grenzen, in elk geval de grenzen van tijd (geheugen) en ruimte (het fysieke lichaam)³. Het gaat, theosofisch gezien, natuurlijk over het kosmisch bewustzijn dat zich 'beperkt' in de microcosmos, de mens. Er is een bewustzijn dat groter is dan het breindenken alleen, wat bij BDE's naar voren kan komen als de hersenactiviteit wegvalt. Dit is mogelijk al een voorafspiegeling van het latere devachanbewustzijn.⁴ Van Lommel wees erop dat tijdens diepe slaap geen bewustzijn wordt ervaren, maar dat er dan nog wel degelijk sprake is van (gemeten) hersenactiviteit. Ook tijdens algehele anesthesie is hersenactiviteit meetbaar. Bij BDE's is dat echter flagrant niet het geval.

Van Lommel beschreef hoe dit gegeven hem leidde op een zoektocht naar inhoud, betekenis en rol van het menselijke bewustzijn. Hij is geïnteresseerd geraakt in kwantummechanica omdat hier fenomenen worden bestudeerd die in het paradigma, het verklaringsmodel, van de traditionele fysica niet

mogelijk zouden zijn, maar toch worden waargenomen.

Bewustzijn is een anomalie

Velen denken dat bewustzijn een subjectieve ervaring is die voortkomt uit de materie waaruit de hersenen zijn opgebouwd. Met de huidige wetenschap is de *inhoud* van het bewustzijn echter niet te meten of aan te tonen. Magnetische en elektrische stroompjes en bloedactiviteit: die zijn in de hersenen aan te tonen en te meten. Dat zijn echter correlaties of samenhangen die optreden bij ervaringen van bewustzijn. We kunnen die dingen meten terwijl mensen bepaalde ervaringen hebben, maar dat wil *niet* zeggen dat bloedtoevoer en magnetische en/of elektrische stromingen de oorzaken van het bewustzijn zouden zijn. Met evenveel recht kunnen we veronderstellen dat bewustzijn deze fenomenen in de hersenen oproept.

Bij de beschrijving van een eerdere conferentie⁵ kwamen al de voorwaarden van wetenschappelijke revoluties ter sprake. Meestal worden verklarende theorieën ondergraven door fenomenen die als anomalieën worden ervaren. Van Lommel noemt BDE een anomalie voor het huidige 'denkraam' van de wetenschap. Een BDE geeft namelijk de mogelijkheid om niet-lokale fenomenen te beleven (niet lokaal, dat wil zeggen niet gelokaliseerd in plaats en tijd) in de vorm van een naschouw op het leven en soms ook een voorschouw op het leven dat nog doorgaat.

Hier verwees Van Lommel naar de vragen die BDE opriepen en zijn eigen gedachten daaromtrent. De hersenen lijken eerder een soort van communicatiestation te zijn om een deel van het totale (mogelijke) bewustzijn als waak-

bewustzijn te ontvangen, maar ook met de mogelijkheid om te zenden. De non-lokaliteit van bewustzijnsfenomenen heeft, naar Van Lommel meent, geen materiële basis. Het doorbreekt immers de tijdruimte van materie. Hier kwam Van Lommel met vergelijkingen tussen kwantumfysica en bewustzijn zoals hij dat ook in zijn boek beschrijft (met name in hoofdstukken 11 tot en met 14).

Niet nieuw

Van Lommel wijst er ook op dat deze fenomenen (BDE) eigenlijk in alle culturen vanaf de oudheid al werden gerapporteerd, soms wat herkenbaarder en soms wat minder herkenbaar. Ook Plato beschrijft al de ervaringen van een soldaat, Er, die terugkeerde vanuit de dood. We kennen de dodenboeken (Egyptisch en Tibetaans) en we kennen ook ervaringen van bijvoorbeeld christelijke mystici die iets dergelijks hebben meegemaakt. Het komt in alle tijden en culturen voor, ongeacht leeftijd, geslacht, opleidingen of (ge)loofs)overtuigingen. Pas sinds de 70er jaren van de vorige eeuw heeft het fenomeen de naam bijna-doodervaring gekregen. Ook niet oninteressant is het feit dat deze ervaringen lijken op de inwijdingen zoals die in de oude mysteriecultussen in Egypte en Griekenland worden beschreven. Van Lommel toonde nog een illustratie van Robert Fludd (1574-1637), een Engelse natuurkundige, astroloog en occultist. Fludd speelde een rol in de Rozenkruisersbeweging door met zijn in 1617 verschenen *Tractatus apologeticus* het gedachtegoed van de Societas Rosae Crucis te verdedigen⁶. Een tamelijk bekende afbeelding uit een boek van Fludd toont een hoofd met daarbuiten afgebeeld dingen die in het hoofd of

tegelijktijd ver van het hoofd vandaan zouden plaatsvinden. Van Lommel concludeerde hier uit dat Fludd het gevoelsleven, het voorstellingsvermogen, intellect, denkprocessen, herinneringen en visioenen *buiten de hersenen* plaatste. Ook refereerde Van Lommel nog kort aan Plato die al opmerkte dat tijd niet zou bestaan in de onstoffelijke wereld. Van Lommel wijst erop dat ook in vele hedendaagse spirituele tradities deze fenomenen bekend zijn. Mystieke en/of occulte ervaringen zijn vaak een bron van inzicht over de dood, of over de verhouding tussen dood en leven. Ook zijn er verslagen van BDE uit de achtste en de negende eeuw bekend. Van Lommel geeft in zijn boek tevens twee medische verslagen van een BDE uit de negentiende eeuw.

Voor theosofen is dit natuurlijk allemaal niet nieuw. Nieuw is nu weer wel dat Van Lommel met zijn boek blijkbaar een zeer breed publiek weet te trekken. Hopelijk kan de theosofische

beweging/vereniging de inzichten van Van Lommel benutten om ook haar (oude) inzichten in eeuwige wijsheid weer wat actueler over het voetlicht te brengen. Uit de opkomst op dit congres bleek dat daar een grote behoefte aan is.

In het tweede deel van dit artikel zal ik nader ingaan op de verhouding tussen bewustzijn en leven, op BDE bij kinderen, op een workshop die ik in de namiddag op het congres heb gevolgd. Dat artikel zal ook een korte schets geven van de voordracht die Bastiaan Baan, priester in de antroposofisch geïnspireerde Christengemeenschap, over dit thema ten beste gaf.

Noten

1. Lommel, P. van; Wees R. van, Meyers, V.; Elfferich, I. (2001). *Near-death experience in survivors of cardiac arrest: a prospective study in The Netherlands*, *The Lancet* 358, 2039-2045.
2. P. van Lommel: *Eindeloos bewustzijn, Een wetenschappelijke visie op de bijna-doodervaring*, Uitgeverij Ten Have, Kampen, 2007, een recensie van dit boek zal verschijnen in een volgend nummer van *Theosofia*.
3. Vergelijk wat Rupert Sheldrake over het thema van 'Extended consciousness' zei op het Gouden Jubileumcongres van Stichting Proklos, zie *Theosofie* 109/5, van oktober 2008, pp. 212-214.
4. H.P. Blavatsky (HPB) heeft in haar werk regelmatig over dit soort vraagstukken geschreven. Kort en bondig vind je informatie in *De sleutel tot de theosofie*, hoofdstuk VI (over de zevenvoudige natuur van de mens), VII (over de verschillende toestanden na de dood) en IX (over kama-loka en devachan), TUP, Den Haag, 1985. In dit verband is een studie van de 'Devachan-brief' uit *De Mahatmabrieven aan A.P. Sinnet* (TUP, Den Haag, 1979, brief 16, pp. 108-124 of brief 68 in de Engelstalige chronologische editie) zeer leerzaam. Deze brief was een

reactie op een door HPB in *The Theosophist* geplaatst stuk van Éliphas Lévi (zie ook HPB: *Collected Writings III*, pp. 287-299).

5. Zie de verslaglegging rond het eerste gedeelte van de Proklos Jubileum conferentie, *Theosofia* 109/4 van augustus 2008, pp. 171-172 waarin meer informatie

te vinden is over de voorwaarden waaronder wetenschappelijke revoluties plaatsvinden.

6. Op internet, met name bij de Engelse Wikipedia is informatie over Fludd te vinden (zie en ook over deze link van Fludd met de zeventiende eeuwse Rozenkruisers).

Nu we ons gerealiseerd hebben, dat wij ons op geen uiterlijk gezag kunnen verlaten bij het teweegbrengen van een totale omwenteling in de structuur van onze eigen psyche staan we voor een onmetelijk veel grotere moeilijkheid ons te ontdoen van ons eigen innerlijk gezag, het gezag van onze eigen speciale kleine ervaringen en verzamelde meningen, kennis, denkbeelden en idealen. Je had gisteren een ervaring die je iets leerde en wat je geleerd hebt wordt een nieuw gezag - en dat gezag van gisteren werkt even vernietigend als het gezag van duizend jaar.

Uit: J. Krishnamurti, *Laat het verleden los*